

№6дәріс. Экскурсиялық әдістеме және оны жетілдіру жолдары.

Дәріс жоспары:

1. Экскурсия әдістемесі
2. Экскурсиялық әдістеме талаптарының мәні
3. Экскурсиялық әдістемені жетілдіру жолдары

Мақсаты: ғылыми, білім беру, танымдық, мәдени-ағарту, демалу, т.б. мақсаттарда белгілі бір орындарға ұйымдастырылатын ұжымдық жағынан жиналық тарихи лбъектілерге бп

Ғылымда әдістемені жалпы және жеке (жалқы) деп жіктейді. Әдістеме кеңінен алып қарағанда, белгілі бір міндеттерді шешу, қойылған мақсатқа жету үшін жасалған әдіс-тәсілдердің жиынтығы болып табылады. Жалпы әдістеме оқыту тәсілдері мен талаптарын қамтыса, одан таралған жеке әдістеме әрбір ғылым саласында орын алады, былайша айтқанда, кез келген ғылымға тән оның өзіндік жеке әдістемесі бар.

Экскурсиялық іс әдістемесі де жеке әдістемеге жатады. Ол экскурсияға қойылатын талаптар мен ережелердің жиынтығынан, экскурсияны дайындау мен өткізу әдіс-тәсілдерінен тұрады. Осыған орай, экскурсиялық әдістемені экскурсия жүргізушінің кәсіби шеберлігінің негізі, материалды жеткізуді жетілдіруші тетік, экскурсия жүргізушінің қызметін реттейтін үдеріс ретінде бірнеше тұрғыдан қарастыруға болады. Әдістеме экскурсанттарға аз уақыт ішінде көп нәрсені көруге, есте сақтап қалуға және түсінуге (тақырыпқа арналған дәріске қарағанда) мүмкіндік береді. Белгілі бір тақырыпқа арналған лектор дәрісі экскурсиялық нысаннан тыс жатқандықтан, оның дәрісі айтарлықтай қызықты бола қоймауы мүмкін, ал нысанды көрсетіп тұрған экскурсия жүргізушінің әңгіме-баянын экскурсант мұқият тыңдайды, көзімен көріп тұрған дүние төңірегіндегі мәліметтерге қанығады, білім нәрімен сусындайды.

Экскурсия әдістемесі экскурсанттарды нысанмен байланыстырады, ол сан алуан талдау түрлерімен, көзбен салыстырып көрумен астасып жатқандықтан, философияға, яғни жалпығылыми әдіс-тәсілдерге, ғылыми ұстанымдарға негізделінеді. Өз кезегінде экскурсия мазмұн, құрылым, аудиторияға ықпал ететін арнайы әдістердің диалектикалық тұтастығы болып табылады. Аудиторияға ықпал ету келушілер тобының сұраныстары мен қызығушылығымен байланысты болып келеді.

Тәжірибеде тәрбие мен оқытуға қатысты бағытталған зерттеу, жүйелеу, қалыптастыру және қолдану секілді шаралар, сондай-ақ экскурсиялық мекеме қызметкерлері өз жұмысында пайдаланатын әдістемелік тәсілдердің барлығы экскурсиялық әдістеменің пәніне жатады. Экскурсиялық әдістеме экскурсия жүргізудің сан алуан тәжірибесін қабылдап, іс жүзінде тақырыпты ашу мен оны қабылдаудың ең тиімді жақтарын, озық үлгілерін алуға жетелейді. Сондықтан да, экскурсиялық әдістемені жетілдіріп отыруға барлық тарап мүдделі. Оны дамыту, жетілдіре беру үшін ең алдымен, әдістеме мазмұнына, оның әдіс-тәсілдеріне назар аударып отыру керек. Нысанды көрсету алуан түрлі әдістер бойынша жүзеге асады. Экскурсиядағы әңгіме-баянда экскурсия жүргізуші анықтама,

әңгімелесу, суреттеу, түсіндіру, түсініктеме беру және әдеби сөздерді (өлең, цитата, т.б.) қолданады. Экскурсия жүргізушінің әңгіме-баянындағы әдістемелік тәсілдер шешендік өнерден де алынады. Оған сөйлей білу, орынды сөздерді қолдану, ұшқыр ой айту, мәнерлеп сөйлеу тәсілдері де керек.

Осыған орай, экскурсиялық жұмыстың әдістемесі: экскурсия не үшін дайындалды және жүргізіліп жатыр (мақсаты, міндеттері); қандай сауалдар сәулеленуде; экскурсияны қалай жүргізген жөн; экскурсанттар назарын қалай оятып, олардың қызығушылығын қалайша ұзақ уақыт сақтап тұрған дұрыс деген сауалдарға жауап береді.

Экскурсиялық әдістеменің қоятын өзіндік талаптары жеткілікті. Әдістеме барлық экскурсиялық үдеріске, оның ұйымдастырылуы мен мазмұнына нақты талаптар қояды. Ол экскурсияны ойластырып, ұйымдастыруға кіріскен кезде-ақ көріне бастайды. Алдымен көрсетілетін нысан таңдап алынады, жүретін маршрут белгіленеді, әңгіме-баян мазмұны екшеленеді, т.б. Мұнда негізгі қойылатын талаптардың бірі экскурсия уақытына толық қамту болып табылады. Мысалы, экскурсияға 180 минут бөлінсе, экскурсия жүргізуші осы уақытты толығымен пайдалана білуі тиіс. Көрсетілген уақытқа әңгіме-баяннан басқа автобуста жүру, жолда жүру, дем алу, т.б. енуі керек. Экскурсия жүргізуші уақытты дұрыс бөле білгені абзал, яғни экскурсия кезіндегі жол қашықтығын, жаяу жүріп өтер жолдың орташа уақытын анықтау, маршрут кезіндегі үзілістер (билет алу, т.б.) секілді жұмыстарды ұйымдастыру да әдістемеден туындайды.

Алғашқы минуттарда экскурсанттардың экскурсияға қызығушылығы артып тұратындығы практика бойынша анықталған. Мұны экскурсия жүргізуші қызықты әңгіме-баяны бойынша экскурсия соңына дейін ұстап тұруы қажет. Сайып келгенде, әдістеме экскурсиялық істің барлық тараптарын қамтиды, ондағы әрбір іс-әрекетте өзіндік әдіс-тәсілдер қалыптасқан, оларды нұсқаулық бойынша дұрыс орындау қажет.

Әдістемені жетілдіру жолдары әрқалай. Оның бірінші жолы – жүйелі түрде білімді толықтыру және жаңартып отыру, бұл үшін мәселеге қатысты жоғары оқу орындарында, курстарда мәселе көтеру қажет, материалдарды оқып отыру керек, әдістемелік және ғылыми-практикалық конференцияларға, семинарларға қатысып білімді шыңдау қажет; екінші жолы – экскурсияны жоғары деңгейде өткізуге негіз болатын әдістемелік құжаттаманы (бақылау мәтіні, әдістемелік жасалынымдар, «экскурсия жүргізуші портфелі») дайындау; үшінші жолы – түрлі экскурсиялық тақырыптар бойынша көрсетілім мен баяндау үшін әдістемелік тәсілдер технологиясын жасау; төртінші жолы – әдістемелік тәсілдерді меңгеріп алу; бесінші жолы – экскурсия жүргізудің техникасын өңдеу; алтыншы жолы – экскурсия жүргізуші мен экскурсиялық топ арасындағы байланыстарды нығайту және сақтау, психология мен логика ғылымдарының негіздерін игеру.

Экскурсиялық әдістеме экскурсия жүргізудің әдісі мен тәсілдері туралы ғылым болып табылады. Бірқатар экскурсиялық мекемелерде оның қызметі экскурсиялық тәсілдер жиынтығы ретінде бағаланады. Экскурсияны дайындау және ұйымдастыруда экскурсиялық әдістеме талаптары және көрсету әдістемесі, баяндау әдістемесі мен экскурсиялық үдерісті ұйымдастыру әдістемесі сынды

оның негізгі бөліктері есепке алына қоймайды. Мұның өзі экскурсия сапасына, оны жүргізу әсеріне кері ықпалын тигізуі де ықтимал. Ең бастысы, экскурсия жүргізуші әдістеменің мәнін, оның мақсаты мен міндеттерін, тақырыпты ашуға септігін тигізетін тетіктерін түсіне білуі тиіс.

экскурсияларды топқа бөлу жаңа экскурсия дайындаған процесінде үлкен мағынасы бар. Экскурсияларды жүйелеу көптеген экскурсия саласының жұмысшыларының, зерттеушілерінің көп уақыт ішінде зерттеген. Бірінші бұл мәселе туралы өткен ғасырдың 20-жылдары көрсетілген. Экскурсия ісі дамыған сайын әр түрлі жүйелер ұсынылған. Бірақ 1970 жылдары ғана келесі жүйеге тоқталды:

1. Мазмұны бойынша бөлу;
2. Қатысушылардың құрамына, санына қарай;
3. Өткізген орнына қарай;
4. Жылжу тәсіліне қарай;
5. Экскурсияның ұзақтылығына қарай;
6. Өткізу түріне қарай.

1) Мазмұны бойынша экскурсиялар 2 шағын топқа бөлінеді:

1. Шолу экскурсиялар. Шолу экскурсиялар көп тақырыпты қамтиды. Бұндай экскурсиялар көпжоспарлы деп аталады. Оларда тарихи және қазіргі мәліметтер қолданылады. Бұндай экскурсия көптеген түрлі объектілерді – тарихи-мәдени ескерткіштер, ғимараттар мен нұсқарылыстарды, табиғи объектілерді, кәсіп және ауыл шаруашылық орындарын көрсету арқылы құрастырылады. Шолу экскурсияларда оқиғалар ірі жоспармен баяндалады. Ол қала, мемлекет, аудан туралы жалпы түсінік береді. Шолу экскурсияның ерекшеліктері бар: кез келген қалада олар бір-бірімен құрылымы жағынан ұқсас болады, қаланың тарихы, кәсіпорынның тарихы, сипаттамасы, ғылымы, мәдениеті сияқты тақырыпшалардан тұрады.

2. Тақырыптық экскурсия. Тақырыптық экскурсия бір тақырыпқа ғана арналады. Тақырыптық экскурсия бірнеше топтарға бөлінеді:

- 1) Тарихи экскурсия – мазмұны бойынша бірнеше кіші топқа бөлінеді:
 - а) тарихи-өлкетану;
 - ә) археологиялық;

- б) этнографиялық;
- в) тарихи-өмірбаяндық;
- г) тарихи мұражайларға бару;
- ғ) тарихи шайқастар болған жерге бару.

2) Өндірістік экскурсиялар бірнеше топқа бөлінеді:

- а) тарихи өндірістік;
- ә) экономикалық өндірістік;
- б) техникалық кәсіптік.

3) Өнерге байланысты экскурсиялар бірнеше топқа бөлінеді:

- а) тарихи-театралдық;
- ә) тарихи-музыкалық;
- б) халықтың қол өнері;
- в) көрме залдарына экскурсия ұйымдастыру.

4) Әдебиет экскурсиялары келесі топтарға бөлінеді:

- а) әдеби-өмірбаяндық;
- ә) тарихи-әдебиеттік;
- б) көркем-әдебиеттік.

2) Қатысушылар құрамына, санына қарай. Қатысушылардың құрамына байланысты келесі бөлімдерге бөлінеді:

1. Жеке;
2. Жергілікті халық үшін;
3. Шетелдік туристер үшін;
4. Ересек адамдар үшін;

5. Мектеп оқушыларына.

Әр топтың өз ерекшеліктерін ескере отырып, экскурсия мазмұнына жүргізілу техникасы мен тәсілінің ұзақтылығына өзгерістер енгізіледі. 3) Өткізген орнына қарай экскурсиялар келесі түрлерге бөлінеді: 1. Қалалық;

2. Қала маңы;

3. Өндірістік;

4. Мұражайлық;

5. Комплексті.

4) Жылжу тәсіліне қарай келесі түрлерге бөлінеді:

1. Жаяу;

2. Әр түрлі транспортты қолдану арқылы жүргізу.

5) Экскурсияның ұзақтылығына қарай 1 академиялық сағаттан 1 тәулікке дейін болады. Қысқа мерзімді турлар (3-4 тәулікке дейін) демалыс күнгі маршруттар деп аталады және солардың барысында бірнеше экскурсиялар жүргізілуі мүмкін.

6) Өткізу түріне қарай келесі түрлерге бөлінеді:

1. Экскурсия-серуендеу;

2. Экскурсия-лекция;

3. Экскурсия-музыкалдық;

4. Жарнама экскурсиясы.

Сонымен, дұрыс жүйеленген экскурсия экскурсоводтың клиенттермен жұмысын жақсы ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Зандылықты пайдалана отырып дайындалған экскурсия нақты топтың сұраныстарын іске асыруға мүмкіндік береді.

Бақылау сұрақтары:

1. Экскурсия әдістемесі деген не?
2. Экскурсиялық жұмыс әдістемесі қандай сауалдарға жауап береді?
3. Экскурсиялық әдістеме талаптарының мәні неде?
4. Экскурсиялық әдістемені жетілдіру жолдары қандай?
5. Экскурсия жүргізуші өз әдістемесін жасай алады ма?
6. Тақырыпқа қатысты өз ойыңыз қандай?

Ұсынылатын әдебиеттер:

1. Савина Н.В., Горбылева З.М. Экскурсоведение: Учебное пособие. – Минск, 2004
2. Емельянов Б.В. Экскурсоведение. Учебное пособие. – М., 2002.
3. Дькова Р.А. Основы экскурсоведения. – М.: 1985. – 255 с.
4. Белугина Г.К. Экскурсоведение. – Иваново, 2005. – 21 с.
5. Кайназарова А.Е. Музейное дело в Казахстане (1831-1925 гг.): автореф. канд. дисс. истор. наук. – А., 1995. – 25 с.
6. Қазақстан музейлері / Құраст. Мерекешеева С.К. – Алматы, 2009. – 280 б.